

PANDEMİDE AVRUPA BİRLİĞİ ELEŞTİRİLERİ: KOMPLO TEORİSYENLİĞİNİN BİRLİK KARŞITLIĞIYLA ZORUNLU BİRLİĞİ

Muhammet Can KİBRİTOĐLU¹

ÖZET

Diyalektik mantık felsefesi, dışsal derin düşünme ile mantıksal diyalektik düşünce arasında yapılan bir ayrıma dayanır. Dışsal derin düşünme, 'şey'leri bağıntıları içinde görmek yerine yalıtık tikel ögede devinip duran düşünce olarak tanımlanabilir. Diyalektik düşünce ise karşıtların bir arada görülmesine olanak sağlayıp tikelde bütünü, bütünde tikeli görebilen düşünce biçimidir. Dışsal derin düşünmede öğelerin içine kapalılığı hakimdir, mantıksal diyalektik düşünce ise şeylerin ilişki ve bağıntısında sürekli ilerleyen devimi bulur. Covid-19 süreci başladığından bu yana başta Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası organizasyonların geleceği çeşitli nedenlerle bu türden bir dışsal derin düşünmenin eleştirisi altındadır. Bu düşünme, kendisini aynı süreçte komplo teorilerinde, sözdebilimde ve despotizmin aklanmasında da göstermektedir. Oysa mantıksal diyalektik düşünme için Covid-19

---

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, E-Posta: m.can.kibritoglu@gmail.com

süreci insanlığa uluslararası organizasyonlardan sakınıp daha fazla içe kapanmak yönünde hiçbir gerekçe sunmamaktadır. Çünkü diyalektik düşünceye göre şeylerin sonsuz bağıntı olarak birliği ereklmeleri olumsuzluk değil ama zorunluluktur. Bu çalışmanın amacı Covid-19 sürecinde Avrupa Birliği eleştirileri temelinde ortaya çıkan dışsal düşünmenin ussallığını sorgulamaktır.

Anahtar kelimeler: *Avrupa Birliği, Covid-19, Despotizm, Diyalektik, Mantık.*

GİRİŞ

Felsefe ve mantık kitaplarında Alman düşünür Hegel'in mantık anlayışı yaygın olarak diyalektik mantık olarak adlandırılır. Onun büyük felsefi sistemi söz konusu olduğunda -gerçi o hiç bu tarz bir anlatım kullanmasa da- bu adlandırmayı haklılandırarak pek çok ipucuna rastlamak olasıdır. Bu ipuçları, Hegel'in diyalektik kavramını ona yepyeni bir anlam katarak mantık alanına getiren düşünür olmasından ileri gelir (Hegel, 2004, s. 39). Onun kıpılardan (uğrak, moment) oluşan büyük ansiklopedik dizgesinde devimi sağlayan unsur, 'diyalektik kıpı'dır. Bu devim, onun ilerlemeyi açıklamasını sağlayan en önemli altyapıyı sağlar (Hegel, 2004, s. 52). Hem ansiklopedik ilerleme -ki en kesin soyutlama olan Varlık'tan başlayarak kendini-düşünen-düşünce olarak Saltık'a kadar uzanır- hem de dünya-tarihsel ilerleme -ki tür olarak insanın en arkaik-despotik görünümünden dünya-tinin en edimsel birliğine dek uzanır- bu diyalektik devinimin mantıksal koyuluşuna bağlıdır (Hegel, 2011, s. 115). Hegel dizgesi, kendi kendini koyuşun dizgesidir. Onda kavram kendisini böylece diyalektik olarak koyar.

Kendi kendini koyuşla karakterize olan yöntemle beraber unutmamak gerekir ki, 'diyalektik kıpı' diyalektik düşünce değildir. Ansiklopedik dizgenin kendi kendini koyan mantığı, Hegel'in düşünceleri örneğin Kant'ın Yargı Yetisi'nin Eleştirisi'nde yaptığı türde ele almasının önüne geçmiştir, gerçi Tinin Görüngübilimi baştan sona bilincin ilerlemesini anlatıyor olsa da (Hegel, 2015, s. 22). Bu durumun daha iyi anlaşılması için ansiklopedik dizgenin kuruluşundaki ana üçlemeyi anımsamak yararlı olacaktır. Mantık > Doğa > Tin üçlemesinde -ki burada öncelikle mantık konu edilecektir- mantık alanı aynı zamanda Logos'un alanıdır (Hegel, 2004, s. 26). Logos kavramının kendini sonsuz açışında hem düşünme hem de söyleme karşılık düşeceği bilinmektedir. Bu bilgi, Mantık Bilimi'nin genel içeriğine uygulandığında, diyalektik mantık felsefesinin dışsal derin-düşünme ile diyalektik düşünce arasında yapılan bir ayrımı kabul ettiği kolayca anlaşılır. O, düşünceleri sıralamaz ama bilimin olanağı olan diyalektik düşünceyi koyarken dışsal derin düşünmenin de altını çizer. Bu altını çizişte bazen filozofların yöntemlerini eleştirir bazen de düşünce sistemlerini ele alır. Sonucu baştan vermek gerekirse onun için bilim yani 'Gerçeklik' sadece diyalektik düşünceyle olanaklı olur (Hegel, 2015, s. 10). Dışsal derin düşünme, bilim üretmeye yetenekli değildir.²

Dışsal derin düşünmenin, çeşitli konularda açıklamalar yaparken tikel ögelerde devinip durduğunu belirtmiştik. Ögede devinip durmak, devimsizliktir. Hegel'e göre bu düşünme biçimi diyalektik düşünceden

---

²Çalışmanın amacı ne Hegel dizgesinin teknik ayrıntılarını göstermek ne de mantıksal iddialar ileri sürmektir ama ortaya bir ussallık açıklaması koyacağı için (1) ussal olanı zorunlu olarak dizgesel ve (2) dizgesel olanı zorunlu olarak diyalektik bulan bu felsefenin içeriğine değinmeye gerekmiştir.

öncelikle şeyleri³ bağıntıları içinde görmemek yani bunun yerine içine kapalılık kategorisini onlara uygulamakla ayrılmaktadır. Öyleyse bu düşünmenin açıklayamayacağı en önemli şey, 'devim' yani 'ilerleme'dir. Olumlama ya da olumsuzlama olarak olsun, bağıntı devime kaynaklık edecektir. Hem Tinin Görüngübilimi içinde hem de Mantık Bilimi'nde Hegel diyalektik düşünceyi 'Us'un doğallığı olarak görmektedir. Us, yapısı gereği zorunlu olarak diyalektiktir (Hegel, 2004, s. 24). Ancak dışsal düşünme, us yerine 'anlak'la ilişkilidir.

EVİNE KAPANAN DÜŞÜNME

Covid-19 pandemisi dünya-tarihsel bir olay olarak en büyük etkisini tinsel alanda, düşünmede göstermiştir. Görgül bilimler doğaları gereği deneyimin zamansal ardışığı olduklarından açıklamalarından önce oluşan zamansal boşluğu yine en başta komplo teorileri doldurmaktadır. Komplo teorisyenliği, teorisyenlik olduğu düzeyde dışsal düşünme için iyi bir örnek sunar. Onda derine işleyip çelişkiyi devimleştirecek us değil ama kendisini dışarıya konumlandırarak açıklama üreten 'anlak' etkindir. Onda diyalektik düşünmenin sistematığı bulunmadığından o sadece anlaşılacak bir şey üretmekle pekâlâ yetinebilir. Öyle ki sonuç olarak ussal eylem üretmez. Örneğin virüse 5G baz istasyonlarının neden olduğu şeklindeki komplo teorisi teknoloji karşılığıyla birleşerek ortaya vandalca sonuçlar çıkarmıştır. Davranışsal vandallığın düşünmedeki izdüşümü de gerçektir. Komplo teorisyeni güncel-politik duruma bakarak pandeminin Çin'de başlamasını bir batı projesi olarak görmektedir.

---

³'Şey' sözcüğü metafizik anlamında değil, nesne anlamında alınmalıdır. Ancak nesne sözcüğü de felsefi bir anlamdan sıyrılmış olarak görülemez.

Komple teorisyenliği ne virüsün kaynağı konusundaki biyolojik açıklamayı ne tedavisi konusundaki tıbbi açıklamayı ne de sonuçları hakkındaki sosyalbilimsel ve politik açıklamayı beklemeye gereksinmektedir. Hatta bu açıklamalardaki gecikmeyi kendi hesabına değerlendirmektedir. Bu dışsal düşünmenin pandemi sürecindeki öncelikli politik hedefi uluslararası organizasyonlar olmuştur. Buna göre virüsün kaynağı ya yaşlı nüfusundan kurtulmak isteyen AB ülkeleri ya da Avrupalı ilaç şirketleri olmalıdır. Ancak buna rağmen pandemi sonunda mutlaka Avrupa Birliği dağılma sürecine girecek ya da örneğin Dünya Sağlık Örgütü'nün gerçek yüzü açığa çıkacaktır.

Aynı dışsal düşünme sözdebilimsel açıklamalarda da görünür hale gelir. Pek çok despotik karakterli ülke, pandemiyi başından itibaren biyolojik bir silah ya da en azından uluslararası müdahale aracı olarak görüp gösterme eğilimine girmiştir. Bu söylem, sözdebilim alanına doğrudan yansımıştır. Türk geninin bulaşa engel olacağını veya bazı yiyeceklerin pandemiyi durduracağını savunmak, kavramla ancak dışsal yoldan kurulan bir ilişkinin sonucu olabilir. Bilim alanı genişledikçe sözdebilim alanı daralır, görgül bilim alanındaki bu yer değiştirmenin yansımaları tinsel alanda da görülür. Bilim alanını genişletecek şeffaflık (yani özgürlük) söz konusu olmadığında sözdebilimsel yetke sürer. Örnek vermek zorunluysa; Bolsanaro maske takmıştır, Trump vücuda dezenfektan zerki konusunda uyarıya mecbur bırakılmıştır; ama özgürlük tarafından.

Dışsal düşünmenin pandemi sürecindeki reçetesi, tüm bunlara karşın, özgürlük değil ama despotizmdir. Pandeminin dünyanın en az şeffaf toplumlarından birinde ortaya çıkmış olmasına ve verilerin uluslararası kamuoyuyla şeffaf olarak paylaşılmadığı yönünde bulgulara rastlanılmasına rağmen bu düşünme Hindistan'da polislin pandemi kuralları

ihlalini sokak ortasında şiddetle cezalandırmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Virüsün yayılım hızı küreselleşmeye dolayısıyla hareket özgürlüğüne bağlanmaktadır. Pandemide kıyamet senaryocu komplo teorisyenliği içine kapalı devletin eski savunusuyla birleşmiş, uluslararası kuruluşları yardımların yetersizliğiyle suçlayan dışsal düşünme buna aykırı biçimde ulusal içe kapanmayı daha fazla savunmaya başlamıştır. Bu düşünme tarafından Türkiye'ye -ne olduğu bilimsel çalışmalarca yeterince ortaya konulamamış- Çin mucizesi ne kadar örnek gösterilse de Türkiye tüm dünyayla hem tıbbi malzeme yardımları hem de dünya sağlık örgütüyle veri paylaşımı açısından sonsuz bağıntılılığın bu edimsel halini hiç sonlandırmamıştır. Böylece uluslararası toplumdaki yeri konusunda felsefi bir tartışma için gerekli tüm somut araçları ortaya koymuştur.

“TİNİN ÖZÜ ÖZGÜRLÜKTÜR”

Hegel'in tarih felsefesi içinde despotizm sorunu ana motiflerden birini oluşturur. Hegel'e göre Tin'in özü özgürlüktür (Hegel, 2011, s. 23), öz mantıksal olarak görünme olduğundan (Hegel, 2004, s. 298) tin tarihte özgürlük olarak görünür. Dünya tarihi böyle bir özgürlükte edimselleşmeyi ereklemektedir. Tüzel olarak da dünya tarihi doğulu despotik karakterli toplumlardan yurttaşların istençlerinin edimselleştiği devlete doğru ilerlemektedir.⁴ Burada devlet kavramı ile neyin kastedildiği konusu, düşünür henüz hayattayken bile önemli tartışmalara konu olmuştur. Bu tartışmada yorumlar düşünüre göre konum alma açısından farklılık göstermektedir.⁵ Bu çalışma, Avrupa Birliği'ni

---

⁴Hegel'in bu konudaki yaklaşımını anlamak tıpkı ona katılmak gibi bir özgür istenç meselesidir. Yurttaş, istençtir.

⁵Ayrıntılı bilgi için bkz.: (Kaufman, 2014)

dünya-tininin mutlak edimselleşmesi için ilk adım olarak gören ve devleti bu mutlak edimselleşme sayan düşünceye göre okunmalıdır.

Tinin özü özgürlükse, tinsel alan varıl içeriğin zorunluluk alanı olduğu için tür olarak insanın bu yönde ilerlemesi kaçınılmaz görünmelidir. -Tüze felsefesinin kavramlarıyla- örneğin ortak anayasa düşünceci, sonucu şimdilik ne olursa olsun, bu zorunluluğun bir parçasıdır. Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların tinin şimdiden gerçekleşmiş ereklere olarak görülmeleri, diyalektik kavramı ile de uyumludur. Avrupa Birliği ortak istencinde görünen halk-tinleri ilkeleri, erek yaparak bir birlik oluşturmuşlardır. Bu birlik zorunludur ve tarihin bu aşamasında uluslararası organizasyonlarda görünmektedir.

Dışsal düşünme ise dışarıdan yapılan her bakış gibi bu zorunluluğu tersine çevirme yönünde; komplo teorisyenliği, sözdebilim ya da despotizmin aklanması aracılığıyla olsun; söylem ya da duygu üretmeyi sürdürmektedir. Dışsal düşünmenin Brexit'ten sonraki içerik kaynağı pandemi olmuştur. Bu düşünmeye göre Avrupa Birliği'ni gelecekte geliştirmek ya da dağılmak şeklinde bir olumsuzluk beklemektedir. Yani Avrupa halkları (kelimenin coğrafî ya da kültürel anlamında değil) artık ortak istençlerinde birlik oluşturmak istemeyi bırakabilirler ya da tam tersi yönde bir istek gösterebilirler. Ancak diyalektik düşünme için bu yorumun pandemi konusuna uygulanmasında teknik bir problem doğar. Bunu söylemek doğa alanındaki bir değişimden tin alanındaki bir değişimi "kuvvetle" oluşturmasını beklemek anlamına gelir. Daha açık bir ifadeyle pandemi nedeniyle bilinen anlamda insan doğasının bir değişime uğrayacağını beklemek gerekir. Ancak pandemi ne şekilde seyrederse seyretsin, tinin görüngüsü olan bilinç tarihin her döneminde olduğu gibi olmayı sürdürecektir. O birliği erekleme devam edecektir. Hatta adı Avrupa Birliği olmayacak olsa da uluslararası

organizasyonlar tarihin özgürlük ışıklarıyla aydınlanmış yolunda ilerlemeye devam edecektir.

Bu konuda olgusal bir örneğe başvurmak ayrımı anlamak için kolaylaştırıcı olacaksa bazen Batı'da gezinen dışsal düşünmenin aynı kategoriye uygulayarak yorumladığı Türkiye ve İran'da pandemi sürecinin başından bu yana yaşananlar diyalektik bir yolla okunabilir. Bilindiği üzere İran, pandemiyi kendince haklı sebeplerle gizleyebildiği kadar gizlemiş hatta uzun süre bunu Batılı bir proje olarak görmekten geri durmamıştır. İran yönetimi artık salgın saklanamaz hale gelince –zira üst düzey bir yöneticide görülmüştü- vakaları toplu halde açıklamak zorunda kalmıştır. Doğu komşusunun aksine Türkiye'de virüs ilk gününden herkesçe bilinmiştir. Virüsün ilk görüldüğü yerden pandemi-nin sayısal seyrine kadar hemen her şey gerek resmi kanallar gerek sivil inisiyatifler aracılığıyla “bir şekilde” ortaya dökülmüştür. Demek ki tarihin özgürlük bilincinde birliği ereklediği dünyada hemen her uluslararası organizasyona daha oluşma aşamasında katılmayı devlet gele-neği haline getirmiş Türkiye'yi kendi içsel devinimi göz önünde tutulmaksızın değerlendiren düşünme dışsallığın karikatürize bir örneğinden daha fazlasını veremeyecektir.

SONUÇ

Hegel için ‘Gerçeklik’ her yerde görünür olduğundan, her olay diyalektik düşüncenin ussal olup dışsal düşünmenin sadece rastlantısal olarak bilgi üretebilecek yetenekte olduğunu gösterebilecektir. Covid-19 pandemisi tüm dünya için şok edici bir olay olmuştur. Tarihin böyle önemli dönüm anlarında ussal, diyalektik ve ilerleyici olanla anlaksal, dışsal ve despotik karakterde olanın keskin olarak ayrılaştığı

örneklere rast gelinir. Hegel'in hayatında ve düşüncelerinde dünya-tarihsel olayların önemli etkisi olduğu bilinmektedir. Kimi felsefe tarihi kitapları onun hayatını Napoleon'un yükseliş ve düşüş dönemleri ve Napoleon sonrası dönem olarak anılan politik dönemlere koşut olarak ele almışlardır (Pinkard, 2012). Onun için başta Napoleon devrimi olmak üzere pek çok dünya-tarihsel olay öncelikle özgürlük perspektifinden anlaşılmalı zorundadır. Dünya tarihinin kendisi özgürlük için insanın verdiği mücadelelerin tarihidir. Dünya tını kendisini dünya tarihsel olayda gösterir, insan ve onun bilinci aşama Pankart özgürlüğün mutlak bilincine doğru ilerlemektedir.

Pandemi konusunda insanlığın saf enformasyona ulaşması hastalığın hür dünyada görülmeye başlamasından sonra olmuştur. Bu durum sadece Batıdaki ilk vakaların Güney Avrupa'da görülmesinden sonra uluslararası kamuoyunun olayları anbean takip etmesi olgusundan değil aynı zamanda sosyal medya başta olmak üzere alınan sivil inisiyatifin etkisinden de kaynaklanmıştır. Pandeminin her türden etkisi de yine aynı dönemde görülmüştür. Örneğin pandeminin ekonomik sonuçlarının ne olacağı dünya kamuoyunda virüs Çin'de görülürken değil ama Avrupa Birliği ülkelerinde görülürken açık bir biçimde okunabilmiştir. Çünkü Avrupa Birliği'nin ekonomik şeffaflık ve açıklığa dair ilkeleri ve açık toplum yapısı zaten ülkelerin ekonomik kaygılarla hareket etmesini engellemektedir.

Komple teorisyenliği kendisini popülizm olarak ortaya koymaktan çekinmez. Son yıllarda yazılan herhangi bir güncel-politik kitabın popülizmden söz etmeden bitirilmesi ne derece olanaklıysa pandeminin dünyanın herhangi bir yerindeki popülizm uğruna kullanılmadan sonlanması da o derece olanaklıdır. Birlik içinden veya dışından olsun, pandeminin popülizm uğruna kullanımında öncelikli hedef yine

uluslararası organizasyonlar olmak durumundadır. Bunun hem kolay ve risksiz bir yol olduğu hem de politik olarak işe yaradığı savunulabilir. Ancak bunun için yine de uluslararası organizasyonların pandemi sürecinde gösterdiği dayanışma ruhunu gösterebildiği ölçüde görmek kararlılığında olmak gerekecektir. Bunu başarsa bile usun hakkını verecek diyalektik düşünceyi gerçekleştiremeyeceği için; sözdebilimci, komplo teorisyeni ya da despotizm savunucusu bir yana; Birliğin içinde yer alan popülist politikacı bile ussal bir yorum şansını zorunlu olarak yitirir.

KAYNAKÇA

- Copleston, F. (1985). *Felsefe Tarihi, Cilt 7: Çağdaş Felsefe, Bölüm 1: Hegel*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (1986). *Tinin Görüngübilimi*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2004). *Mantık Bilimi, Felsefi Bilimler Ansiklopedisi*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2006). *Tüze Felsefesi*. Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Tarih Felsefesi 1 Giriş*, Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kaufman, W. (2014). *Hegel Miti ve Yöntemi*. Hegel Üzerine Yorumlar I'nin içinde, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Pinkard, T. (2012). *Hegel*. Çev. MB Albayrak. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.